

BEHEER VAN RECENT AANGELEGDE BOSSEN: INSPELEN OP SPONTANE ONTWIKKELINGEN

R.J.A.M. Wolf, R.N. Leeper & I. Brinkhuis

Bij de aanleg van nieuwe bossen wordt steeds meer aandacht besteed aan variatie. Een gevarieerd bos waarin verschillende boomsoorten elkaar afwisselen, biedt immers goede mogelijkheden voor het integreren van functies. De bosaanleg op Landgoed Scholtenszathe – die we in het juninummer van 1999 hebben beschreven – is hier een voorbeeld van. In dit artikel gaan we in op het vervolg: hoe gaan we ná de aanleg met deze variatie om. Deze vraag stellen we voor drie recent aangelegde bossen die door Eelerwoude beheerd worden. Soms is het nodig om in te grijpen om de variatie te behouden maar vaak zorgen juist ook spontane ontwikkelingen er voor dat de variatie toeneemt.

Leeuwarder Bos

Het Leeuwarder Bos, aan de noordrand van Leeuwarden, is een 130 ha groot stadsbos in wording. De bosontwikkeling gaat snel. In 1992 zijn de eerste bomen geplant, nu al kun je echt in het bos wandelen. Dit is vooral bijzonder omdat dit bosgebied acht jaar geleden nog deel uitmaakte van het open Friese weidelandschap. Het bos staat op vochtige kleigrond en bestaat volledig uit loofboomsoorten. Recreatie is de hoofdfunctie, maar ook houtproductie en natuur zijn van belang. Met het oog op houtproductie is in het oostelijke gedeelte veel populier aangeplant, vaak gemengd met es of zwarte els. In het westelijke deel zijn es, eik, iep, esdoorn, linde en haagbeuk aangeplant, afgewisseld met singels van vlier, meidoorn, sleedoorn, hazelaar, vuilboom en grauwe wilg. Het middengebied is niet bebost, maar bestaat uit open water en extensief beheerd grasland.

Voorals de es groeit in het Leeuwarder Bos bijzonder goed. Essenpercelen vertonen weinig uitval en zijn na zeven jaar gesloten, dicht en eenvormig (zie foto voorpagina). In een aantal percelen is es rijgewijs gemengd met populier. De essen hadden de eerste jaar een groei-voorsprong op de populieren. Na zes jaar hadden de populieren hun achterstand ingelopen. Na acht jaar zijn de

populieren nu hoger dan de essen, maar de essen kunnen nog steeds goed meekomen. Dit is anders in de percelen waar populier gemengd is met zwarte els. De elzen zijn hier na acht jaar al bijna weggeconcurrerd. Ingrijpen op korte termijn is geboden als men met het oog op variatie een deel van de elzen in het bos wil behouden. Selecteren en vrijstellen van een aantal nog vitale elzen is hier een te overwegen beheermaatregel. Een eikenperceel is mede door zware regenval vlak voor de aanplant zeer

slecht aangeslagen. Slechts een klein aantal eiken is niet afgestorven. Maar dit aantal is op de langere termijn voldoende voor de ontwikkeling van min of meer gesloten bos. De sterfte in de eikenaanplant heeft ruimte geboden voor spontane vestiging van essen, elzen en wilgen. Hierdoor ontwikkelt zich nu een gemengd bos. De afwisseling van de relatief langzaam groeiende eiken met sneller groeiende boomsoorten levert een gevarieerde bosstructuur op. Door acht jaar niet in te grijpen in dit “mislukte” perceel, is veel geld bespaard. Het is nu het meest gevarieerde en minst kunstmatig ogende gedeelte van het Leeuwarder Bos (zie foto 1).

Gebroeders Kruit

Het landbouwbedrijf van de gebroeders Kruit te Gasselternijveenschemond (Drenthe) is in de jaren 1994-1996 bebost. In totaal is ongeveer 225 ha bos aangelegd. Het bos heeft een multifunctionele doelstelling, met een nadruk op de houtproductie. De bodem bestaat uit droge tot vochtige dekzanden, hier en daar met een venige bovenlaag (dalgronden). De belangrijkste aangeplante boomsoorten zijn eik, fijnspar en populier. Eik en populier zijn aangelegd in grote, langgerekte percelen. Grote delen zijn ongemengd. De populieren groeien redelijk, de eiken goed. Beide boomsoorten vormen een eenvormig gesloten bos, waarin weinig natuurlijke

Foto 1: Gevarieerd bos in een “mislukt” eikenperceel in het Leeuwarder Bos. In de ruigte bevindt zich nog een aantal eiken. Enkele spontaan gevestigde wilgen, elzen en essen steken boven de ruigte uit. Foto: Eelerwoude Ingenieursbureau.

Foto 2: Rijgewijze menging van fijnspar en eik op het boerenbosbedrijf van de gebroeders Kruit. Foto: Eelerwoude Ingenieursbureau.

4

opslag van andere boomsoorten voorkomt. Voor de houtproductiefunctie is dit prima, maar voor de variatie niet: er ontstaat vooral in de eikenpercelen decennia lang een monotoon bosbeeld. Ingrijpen hierin kost geld, en is daarom voorlopig niet aan de orde. Hier en daar is binnen een eikenperceel een groep met een andere boomsoort aangelegd. Dit doorbreekt op deze plaatsen de eenvormigheid, bijvoorbeeld door de snelle jeugdgroei van een groep berken.

Fijnspar is gemengd met eik geplant. Er is rijgewijs gemengd: steeds drie rijen fijnspar gevolgd door zeven rijen eik. Beide soorten groeien goed en gaan voorlopig nog gelijk op. In de toekomst is te verwachten dat fijnspar de eiken gedeeltelijk zal overgroeien, maar niet zodanig dat ontmenging zal optreden. Door de rijgewijze menging blijft het perceel nog lang een sterk kunstmatig karakter houden. Dit zou geleidelijk verminderd kunnen worden door pleksgewijs eiken uit een buitenste rij vrij te stellen van concurrerende fijnsparren.

Familie Gelling

Aan de westzijde van Bourtange (Groningen) is in 1996 circa 40 ha bos aangelegd op het akkerbouwbedrijf van de familie Gelling. Dit boerenbos met multifunctionele doelstelling ligt in een glooiend, vochtig tot vrij nat dekzandgebied met plaatselijke veen en leem in de bovengrond. Als hoofdboomsoorten zijn eik, es, els, beuk en populier geplant. Berk, linde, zoete kers, slee-

doorn, meidoorn, sporkehout, hazelaar, vlier en lijsterbes zijn alleen als mengboomsoort of in randen aangeplant. De bospercelen hebben geen strakke geometrische vormen. Elk perceel bestaat uit één hoofdboomsoort, afgewisseld met groepen van mengboomsoorten. De groepsgewijze menging en de vrij kleine, onregelmatig gevormde percelen hebben geleid tot een vrij gevarieerd bosbeeld. Het aangeplante bos is over het algemeen goed aangeslagen. In het bos is een plas uitgegraven. De grond die hierbij is vrijgekomen, is afgeschoven. Het bos dat op deze afgeschoven grond is geplant, groeit tot nu toe matig. Vrijwel alle beuken zijn hier afge-

Foto 3: Drie jaar na de bosaanleg op akkers van de familie Gelling onttrekt het dichte, gevarieerde bos de bedrijfsgebouwen al bijna aan het gezicht. Foto: Eelerwoude Ingenieursbureau.

storven en de essen groeien nauwelijks. Elzen en berken groeien hier daarentegen wel goed.

In het bos van Gelling is vrij veel natuurlijke verjonging van boomsoorten opgekomen, vooral van els, wilg en berk. Plaatselijk zelfs massaal waardoor de aangeplante boomsoorten worden verdrongen. Eelerwoude volgt deze processen. de processen worden meestal als positief ervaren en ongemoeid gelaten. Aan de zuidrand bevindt zich bijvoorbeeld een plek waar een groot aantal zwarte elzen is gekieemd. Deze hebben de geplante essen overgroeid. Ingrijpen zou hier duur zijn en is onnodig. In dit bosgedeelte gaat els domineren, maar es en berk behouden er waarschijnlijk een aandeel in. In andere bosgedeelten blijft de aangeplante es domineren.

Variatie en spontane ontwikkelingen

De ontwikkelingen in bovenstaande jonge bossen op landbouwgrond laten zien dat de manier van aanleg zeer bepalend is voor de mogelijkheden om gevarieerd bos te krijgen. De omvang en vorm van bospercelen en de wijze waarop mengboomsoorten worden ingebracht, leggen hiervoor een belangrijke basis. In de regels van de Subsidie-regeling Bosaanleg op Landbouwgronden (SBL) zijn de mogelijkheden voor menging van boomsoorten de laatste jaren geleidelijk verruimd. Hierdoor is

aanleg van een gemengd gevarieerd bos gemakkelijker geworden. De aanleg is ook van belang voor de ruimte die wordt geboden aan spontane bosontwikkeling. Dichte bosaanplant over het gehele oppervlak beperkt deze sterk. Spontane vestiging van boomsoorten krijgt dan alleen de ruimte in de eerste jaren na aanplant, of wanneer de aanplant slecht is aangeslagen. De ruimte voor spontane processen zou toenemen door bepaalde gedeelten niet in te planten en spontaan te laten verbossen. Dit was binnen het kader van de overheidssubsidiëring tot nu toe vrijwel onmogelijk. De 10% open ruimte die binnen de SBL-regeling was toegestaan, is meestal noodzakelijk voor permanente open ruimten, zoals (schouw)paden en beplantingsvrije stroken. Het stukje "mislukte" aanplant in het Leeuwarder Bos laat zien dat groepsgewijs niet-inplanten kan leiden tot bosgedeelten met een gevarieerde soortensamenstelling en structuur. In het algemeen zullen in jonge bossen weinig beheersmaatregelen nodig zijn. Als er plaatselijk veel uitval is, levert niet-inboeten extra variatie op. Vaak treedt zeker op voormalige landbouwgrond in de eerste jaren na de aanplant sterke verruiging op. De jonge aanplant groeit desondanks door. De groei wordt de eerste jaren wel wat geremd, maar de kostenbesparing door niet in te grijpen is veel groter dan het opbrengstverlies. Soms is vroegtijdig ingrijpen een optie, bijvoorbeeld om een menging te handhaven (els-populier, Leeuwarder Bos) of een eentonig bosbeeld te doorbreken (eikenbos van Kruit). Ook deze maatregelen kosten echter geld. Uit de besproken voorbeelden blijkt dat voor het behouden of versterken van de variatie vroegtijdig ingrijpen meestal niet gewenst is. Effectief bosbeheer is in deze fase gebaat bij goed kijken en weinig doen. Zo kan de spontane, voor een deel onvoorspelbare ontwikkeling van het bos benut worden, en kan bepaald worden op welk moment er in een bepaald bosgedeelte keuzen gemaakt moeten worden. Men kan zo gericht sturen met een minimum aan ingrepen.

R.J.A.M. Wolf, R.N. Leeper & I. Brinkhuis werken bij Eelerwoude Ingenieursbureau in Rijssen.

DOELMAP: HET GEMAK VAN DIGITALE DOELPAKKETTEN

A. Loggen & H. Schoonderwoerd

De nieuwe Regelingen Natuurbeheer en Agrarisch Natuurbeheer vragen van de bos- en natuurbeheerder informatie over de kwaliteit van zijn terreinen. Deze informatie heeft bijvoorbeeld betrekking op het voorkomen van bepaalde planten- en diersoorten. Voor de controle van de subsidieaanvraag is het belangrijk dat de beheerder goed kan aangeven waar bepaalde kwaliteiten worden gerealiseerd. Daarom is de beheerder verplicht bij de subsidieaanvraag een topografische kaart aan te leveren. Op zo'n kaart moet de beheerder de locatie aangeven van de beheereenheden, de terreindelen dus waarvoor hij subsidie aanvraagt. De Stichting Bosdata heeft in opdracht van de directie Natuurbeheer de GIS-applicatie Doelmap gemaakt, waarmee de voor de aanvraag noodzakelijke kaarten kunnen worden gemaakt. Digitaal aanvragen dus. Leuker kunnen we het niet maken.

De nieuwe subsidieregelingen zijn gebaseerd op outputsturing: dat betekent beloning voor geleverde diensten. In de Regeling (Agrarisch) Natuurbeheer bestaan deze diensten uit het realiseren of in stand houden van natuurwaarden. Deze natuurwaarden zijn voor de verschillende terreintypen zoals bos, heide, moeras, verdeeld in twee categorieën: basis natuurwaarden en verhoogde natuurwaarden. Voor terreinen met verhoogde natuurwaarden (de pluspakketten) ontvangt u meer subsidie dan voor terreinen met basiswaarden (de basispakketten). De overheid verleent subsidie als bijdrage in de beheerskosten.

Pakketten

De regelingen voorzien in een fors aantal pakketten. Zo kent de Regeling Natuurbeheer basis- en pluspakketten voor bos, heide, hoogveen, (half)natuurlijk grasland, enzovoorts. Inhoudelijk bestaat de subsidieaanvraag dus uit het toekennen van deze pakketten aan uw terreinen. Daarbij moet u rekening houden met een aantal voorwaarden, bijvoorbeeld wat betreft de bedekking door een bepaald vegetatietype, het minimum of maximum oppervlakte. Deze voorwaarden zorgen er voor dat in veel gevallen niet direct zonneklaar is, voor welke pakketten uw terrein in aanmerking kan komen. Hier biedt de computer aangename moge-

lijkheden om snel een aantal alternatieven te analyseren.

De subsidieaanvraag bij LASER

Voor een subsidieaanvraag bij LASER moet het aanvraagformulier vergezeld zijn door een of meer kaarten. LASER stelt als eis dat dit een topografische kaart moet zijn met een schaal van 1:10.000. Op de kaart moet de begrenzing zijn aangegeven van het voor subsidie aangemerkte terrein alsmede de aanwezige wegen, paden en vaarwegen. Als u voor meer pakketten subsidie aanvraagt, moet op de kaart duidelijk zijn waar die eenheden liggen. LASER zal een administratieve controle van uw aanvraag uitvoeren. Te denken valt bijvoorbeeld aan controles op dubbele aanvragen.

De controle door DLG

Naast een administratieve toetsing van uw aanvraag kan ook een inhoudelijke toetsing plaatsvinden door de Dienst Landelijk Gebied (DLG). Dat betekent dat DLG steekproefsgewijs kan controleren of de door u aangegeven natuurkwaliteiten ook daadwerkelijk in uw terreinen aanwezig zijn. DLG kan ook kaartmateriaal van u verlangen met detailinformatie. U moet dan bijvoorbeeld aangeven, waar bepaalde soorten